فراتحلیل نقش پدر در هویت‌یابی دختران ایرانی (مطالعات ۱۳۸۸ـ۱۴۰۲)

علیرضا ذوالفقاری[۱]

چکیده

پدر به عنوان اولین الگوی جنسیتی که دختر با آن روبه‌رو می‌شود، با توجه به نقش و کارکردهای تربیتی‌اش، نقش بی‌بدیلی در رشد و هویت‌یابی دخترش دارد. در این پژوهش از میان پژوهش‌های چاپ‌شده در مجلات در بازه زمانی ۱۳۸۸ تا ۱۴۰۲، ده مقاله مرتبط با موضوع از طریق نمونه‌گیری هدفمند انتخاب و وارد فراتحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که نقش پدر در هویت‌یابی دختران برجسته‌تر از نقش مادر است؛ به‌طوری که ضریب همبستگی میان کیفیت رابطه با پدر و هویت اجتماعی دختران ۰/۲۶ و این ضریب برای مادران ۰/۱۸ است. همچنین پژوهش‌ها نشان دادند که فقدان پدر با آسیب‌های روان‌شناختی همراه است و کیفیت روابط خانوادگی در هویت‌یابی تأثیر چشمگیری دارد. دختران دارای بحران هویت، رابطه ضعیف‌تری با والدین به‌ویژه پدر دارند و در نهایت اینکه دختران نسبت به پسران بحران هویت بیشتری را تجربه می‌کنند. بر این اساس می‌توان گفت پدری که نقش طبیعی خود را به عنوان الگو و حامی انجام نمی‌دهد، آسیب جدی به شخصیت و هویت دخترش می‌زند و فرایند رشد طبیعی او را برای تعامل با دیگران به خطر می‌اندازد که پیامد آن، اضطراب و افسردگی دختر است و او باید بخشی از عمر خود را صرف اصلاح هویت آسیب‌دیده کند.

واژگان کلیدی: نقش پدر، هویت دختر، رابطه پدر ـ دختری، الگوی جنسیتی، فراتحلیل.

۱. استادیار گروه روان‌شناسی، واحد تویسرکان، دانشگاه آزاد اسلامی، تویسرکان، ایران. Ar.zolfaghari@iau.ac.ir

مقدمه

بـدون شـک خانواده، مهم‌ترین نهاد بسترسـاز رشـد، تعالی و دسـتیابی فرزنـدان به رفاه جسـمانی و روانی اسـت. اجتماعی شـدن و آشـنایی با قوانین، نقش‌ها و ارزش‌های فرهنگی در خانـواده صـورت می‌گیرد و کودک در تعامل با خانواده اسـت کـه به یک موجود اجتماعی تبدیل می‌شـود (موسـوی، ۱۳۸۲). یکی از مباحث مهم دوره نوجوانی، هویت است. جستجوی هویت، پیش‌نیاز رشد بهینه شخصی در طول زندگی است. اگرچه بذرهای تشکیل هویت قبلاً کاشته شده‌اند، اما افراد تا نوجوانی مجذوب این تکلیف نمی‌شوند. هویت‌یابی عبارت است از مشـخص کردن ارزش‌های شـخصی، مسـیرهای زندگی و فهمیدن اینکه چه کسی هستید (برک، ۱۳۹۸، ترجمه سیدمحمدی ص۳۸۱).

شکل‌گیری هویت فرایندی است که در تمام طول زندگی ادامه دارد، اما به سبب زایندگی، خلاقیت و نیاز به استقلال در نوجوانی و جوانی شکل‌گیری آن در این دوره از اهمیت ویژه‌ای برخوردار اسـت. نوجوان در فرایند تحول باید بر اسـاس تلاش‌هایش و تعاملاتی که با دیگران دارد، بتوانـد هویت مسـتحکم و انسـجام‌یافته ای را شـکل دهد. در نتیجـه ارتباط با دیگران نقش مهمی در این زمینه دارد.

هویت، مبنایی اجتماعی دارد و از خلال تعامل با دیگران تحقق می‌پذیرد. هر چند هویت فردی، مفاهیم کلی و انتزاعی از خویشـتن را دربرمی‌گیرد، اما این مفاهیم با تحول و رشـد فرد متحول می‌شوند و به جامعه‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند؛ گره می‌خورد. همگام با رشد باید افراد درباره انتخاب ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و اینکه خود را چه کسی و متعلق و وفادار به چه ارزش‌هایی می‌دانند، تصمیم بگیرند (یعقوبی و محمدزاده، ۱۳۹۶). این تغییر به معنای رشد هویت اجتماعی، شکل‌گیری هیجان و معنا نسبت به تعلق فرد به گروه‌های اجتماعی است.

عوامل نقش‌آفرین خانوادگی در توسعه سرمایه اجتماعی خانواده، یعنی هویت فرزندان متعدد هستند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از نقش پدر، نقش مادر، نقش برادران و خواهران، اشـتغال مـادر، چگونگـی هویـت خود والدیـن، شـیوه فرزندپـروری والدین، چگونگـی روابط عاطفی ـ عقلانی بین اعضای خانواده و تیپ شخصیتی والدین. نقش پدر یکی از نقش‌هایی

است که در تحکیم خانواده و شکل‌گیری هویت فرزندان مهم است. پدر به عنوان اولین الگوی جنسیتی که دختر با آن روبه‌رو می‌شود، در شکل‌گیری هویت و هویت جنسی وی و نحوه تعامل با جنس مخالف مهم می‌باشد (چن، ۲۰۲۲).

نقش پدر در نهاد خانواده و به طور خاص برای شکل‌گیری شخصیت و هویت افراد آن به حدی دارای اهمیت است که پس از جنسیت، اولین عاملی که هر فردی را از بدو تولد به آن می‌شناسند و معرفی می‌کنند؛ نام پدر است و وطن، دین، مادر و... همگی عناصر هویتی هستند که پدر برای فرزند خود پیش از تولدش تعیین می‌کند.

طبق نظر درتاج، رئیس انجمن روان‌شناسی تربیتی ایران، دختران زیادی در جامعه وجود دارند که به علت غفلت‌های پدران و عدم دریافت محبت کافی مورد آسیب‌های جدی از جمله سندرم مسئله با پدر قرار گرفته‌اند. این سندرم از جمله اختلالاتی است که به علت عدم توجه و عدم ارضای نیازهای عاطفی دختران از جانب پدر، در درون دختر یک خلأ عاطفی به وجود می‌آورد که این دختران با انجام رفتارهایی همچون ارتباط خارج از عرف متعدد، ارتباط با مردان مسن و چسبندگی در روابط، به دنبال پُر کردن خلأ عاطفی به جا مانده از جانب پدر هستند (آتیه‌آنلاین، «نقش پدر در شکل‌گیری شخصیت زنان موفق»، ۱۴۰۰/۱۱/۲۵)[1].

پدر، اولین مردی است که دختر با او آشنا می‌شود. دختران بر اساس الگویی که از پدرشان در ذهن دارند، توقعاتشان را از مردان دیگر شکل می‌دهند. اگر دختری از پدرش متنفر یا عاشق پدر و یا پدر بی‌کفایت یا بسیار موفق و صمیمی باشد، دختر از تصویر پدر برای شکل دادن انتظاراتش از سایر مردان استفاده می‌کند. پدران را بر اساس کارکرد و نقش‌هایشان در خانواده و به‌ویژه تعامل با دختر یا دختران می‌توان در دسته‌های زیر طبقه‌بندی کرد:

۱. پدر قاطع و قدرتمند: آن‌ها افرادی قانون‌گرا، منطقی، مسئولیت‌پذیر، اهل گفتگو و تنظیم‌کننده روابط بین اعضای خانواده هستند. داشتن پدر قدرتمند موجب شکل‌گیری آرمان‌های عقلانی در دختر می‌شود؛ زیرا دختر در هیبت، جایگاه و عظمت پدر غرق می‌شود و در نتیجه این دختر مردانی را که دارای قدرت و جذبه نیستند، ناچیز و کوچک می‌بینند.

1. https://old.atiyeonline.ir/news/46831.

۲. پدر بی‌خیال و آسان‌گیر: آن‌ها بیشتر به فکر برنامه‌ها و اهداف خود هستند و تنها سایه‌ای از پدر در خانواده دیده می‌شود. وقتی حضور پدر به چشم دختر نیاید، دختر خانواده را رهاشده به خود فرض می‌کند و به علت نبود رابطه عاطفی خاصی با مادر و پدر، در آینده به دنبال مردانی است که بتوانند جلب توجه زیادی انجام دهند.

۳. پدر کنترل‌گر و تنبیه‌کننده: چنین پدری اهل گفتگو، محبت و آزادی دادن به فرزندان نیست و برای آن‌ها محدودیت‌های زیادی را ایجاد می‌کند. در این‌گونه خانواده‌ها شاهد شکل‌گیری ترس، احساس حقارت، نفرت و فاصله روانی هستیم.

۴. پدران بی‌محبت: رابطه بد پدر با مادر بر زندگی عاطفی فرزندان به‌ویژه در نوجوانی و بزرگسالی آثار نامطلوبی دارد و فرزندان را با خلأ بی‌محبتی روبه‌رو می‌کند. بی‌محبتی پدر نوعی اضطراب دائمی در دختر ایجاد می‌کند. در موارد بسیاری دختر برای رفع این بی‌محبتی پدر اقدام به تأمین آن از راه‌های ناشایست می‌کند (نفیسی‌راد، ۱۴۰۰، ص۱۳۶).

اولین مردی که دختر به او ابراز علاقه می‌کند، پدر است که باید با توجه کردن، محبت کردن و حمایت عاطفی، آینده روشن و سالمی را برای دخترش شکل دهد؛ زیرا سلامت روانی او وابسته به رفتار پدر با مادر و فرزندان است و نگرش دختر نسبت به آینده و دیگر مردان را این موضوع تعیین می‌کند (پاکدامن، کاکاوند و قنبری، ۱۳۸۸).

با توجه به مطالب مطرح شده، بررسی نقش پدر در هویت‌یابی دختران و آگاهی‌بخشی در این خصوص به والدین برای پیشگیری از مشکلات احتمالی ضروری است؛ از این‌رو در پژوهش حاضر نقش پدر را در هویت‌یابی دختران با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده در داخل کشور تحلیل و تبیین کنیم. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤالات است که آیا پدر نقش مهم‌تری از مادر در هویت‌یابی دختر دارد؟ کیفیت رابطه پدر با فرزند دختر باید چگونه باشد تا موجب هویت‌یابی روشن و کامل شود؟ آیا فقدان پدر می‌تواند آسیب‌زا باشد؟ آیا دختران بحران هویت بیشتری را تجربه می‌کنند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

هویت، تصویری است که فرد از خود و روابطش با جهان دارد. اگر چه این تصویر با تصوری

که دیگران از فرد دارند، می‌تواند متفاوت باشد؛ اما اینکه چه تصوری از خودمان داشته باشیم، وابسته به تصورمان از والدین‌مان، تصورمان از جنسیت خودمان و خودپنداره‌مان است (کیمل، ۱۹۹۷).

نقش پدر یکی از نقش‌هایی است که در تحکیم خانواده و شکل‌یابی هویت افراد خانواده به‌ویژه فرزندان مهم است. این نقش‌ها که شامل بسترسازی برای رشد و پرورش فرزندان، تأمین نیازهای اقتصادی، حمایت عاطفی، نظارت و مدیریت، الگو بودن و ایجاد نگرش مثبت یا منفی به جنس مقابل است، در ذهن دختر مهم است (چن، ۲۰۲۲).

نحوه تعامل پدر با مادر خانواده، دختر را با نقش خود به عنوان همسر و مادر آینده آشنا و او را برای پذیرش این نقش‌ها آماده می‌کند. پدری که نقش الگویی و حامی بودن را به درستی انجام نمی‌دهد، آسیب جدی به روان و هویت دخترش می‌زند و فرایند رشد طبیعی او را برای تعامل و معاشرت با دیگران به مخاطره می‌اندازد. این شکل از تعامل موجب بروز اختلالات اضطرابی و افسردگی می‌شود و او را به فردی تبدیل می‌کند که باید بخشی از عمر خود را صرف بازپس‌گیری جنسیت خود کند. همچنین پدرانی که رابطه قوی و خوبی با همسر و دختران خود دارند و نیازهای عاطفی آن‌ها را به درستی ارضا می‌کنند، در حقیقت زمینه تحکیم و تقویت اعتماد به نفس و عزت‌نفس را در آن‌ها به وجود می‌آورند تا آن‌ها کمتر درگیر روابط عاطفی پرخطر و بی‌ثمر شوند. این‌گونه دختران در ازدواج و رابطه زناشویی کمتر دچار خطا می‌شوند، ازدواج بهتری خواهند داشت و نسبت به همسر خود وابستگی افراطی و چسبندگی عاطفی نخواهند داشت (آتیه‌انلاین، «نقش پدر در شکل‌گیری شخصیت زنان موفق»، ۱۴۰۰/۱۱/۲۵).

از نظر فروید در دوران کودکی و نوجوانی هیچ نیازی سودمندتر از نیاز به حمایت و مراقبت پدر از فرزند در برابر سه خطر عمده «خطرات جهان بیرون»، «امیال پرخاشگرانه و خیال‌بافی‌های اضطراب‌آمیز» و «مادری که با دلسوزی بیش از اندازه و غیرمنطقی موجب دلبستگی و عدم استقلال فرزند می‌شود» نیست (اکبرنژاد، ۱۳۹۰). هویت‌یابی یکی از موضوعات مهمی است که به دلیل اهمیت و نقش آن در زندگی افراد مورد توجه پژوهشگران مختلف قرار گرفته است؛ چنانکه پژوهش مریم رئوف (۱۳۹۷) با عنوان «عوامل اجتماعی مؤثر بر هویت

جنسیتی دختران دانشجو»، پژوهش محمود علمی و علیزاده (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی ـ فرهنگی مرتبط با هویت جنسیتی دختران جوان»، پژوهش نفیسی‌راد (۱۴۰۰) با عنوان «نقش تربیتی پدر در هویت‌یابی دختران»، پژوهش پرهیزگار و همکاران (۱۳۸۸) با عنوان «مقایسه کیفیت رابطه والد ـ فرزند در دانش‌آموزان دختر دبیرستان دارای بحران هویت و فاقد بحران هویت»، پژوهش خواجه‌نوری و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان «بررسی رابطه هویت اجتماعی و سبک فرزندپروری مادران شهر ایلام» و پژوهش کاظمیان و کریمی (۱۳۹۷) با عنوان «رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والد ـ فرزندی در بین دانش‌آموزان دختر دوره دوم دبیرستان»، نمونه‌هایی از پژوهش انجام‌شده در این زمینه هستند.

مرور پیشینه فوق نشان داد که جو عاطفی خانواده، نحوه تعامل و روابط اعضای خانواده و نقش هر یک از اعضای خانواده بر عملکرد دیگر اعضا و تشکیل و تقویت هویت افراد خانواده به‌ویژه فرزندان تأثیرگذار است. بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نیز نشان می‌دهد که تأثیر و نقش پدر در هویت‌یابی فرزندان و به‌ویژه دختران به خوبی و به طور دقیق بررسی و تبیین نشده و فقط یک پژوهش در این زمینه انجام شده است که آن نیز از نوع فراتحلیل نیست. از این‌رو با توجه به اهمیت تأثیر نقش پدر در هویت‌یابی دختران جامعه در حال گذار و تغییر کشور ما، انجام این پژوهش ضروری به نظر رسید تا با بررسی، تحلیل و تبیین پژوهش‌های انجام‌شده و شناسایی مسائل و مشکلات موجود در زمینه هویت‌یابی دختران، بتوانیم راهکارهایی برای پیشگیری از آشفتگی‌های هویتی ارائه دهیم.

روش‌شناسی

مطالعه حاضر از نوع فراتحلیل است. فراتحلیل در واقع عبارت است از تحلیل آماری مجموعه بزرگی از یافته‌های پژوهشی به منظور یکپارچه‌سازی آن‌ها که از طریق ترکیب پژوهش‌ها به پرسش‌های مطرح‌شده پاسخ می‌دهد (بورنشتین، هجز، هیگینز و روتشتین، ۱۳۹۱، ترجمه دلاور و گنجی، ص۷۹). به عبارتی نوعی شیوه کمی برای ترکیب نتایج بررسی‌های متعدد است تا در مورد یک پدیده، نتیجه‌ای واحد به دست آید (فرهنگ توصیفی انجمن روان‌شناسی آمریکا، ۱۳۹۱، گروه مترجمان، ج۱، ص۲۵۴). به این منظور پژوهش‌های چاپ شده در مجلات در

بـازه زمانـی ۱۳۸۸ تـا ۱۴۰۲، در زمینـه نقش خانـواده در هویت‌یابـی فرزندان بـا تأکید بر نقش پدر گردآوری شـد. سـپس از بین این پژوهش‌ها، ده پژوهش که ارتباط دقیق‌تری با موضوع مورد فراتحلیل داشـتند و پژوهشـگران اصول و ملاک‌های پژوهش را رعایت کرده و مناسـب فراتحلیـل تشـخیص داده بودنـد؛ انتخاب شـدند و انجام فراتحلیل با آن‌ها شـروع شـد تا به سؤالات مطرح‌شده در این پژوهش پاسخ داده شود.

یافته‌ها

جدول شماره ۱. خلاصه پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه نقش پدر

پرهیزگار و همکاران (۱۳۸۸)	حدود ۵۰٪ دانش‌آموزان دختر دبیرستانی بحران هویت دارند. بحران بیشتر مربوط به خانواده‌های کم‌جمعیت، سال اول دبیرستان و خانواده‌هایی است که کیفیت رابطه والدین به‌ویژه پدر با فرزندان ضعیف است. اشتغال مادر تأثیری در بحران هویت ندارد.
پاکدامن و همکاران (۱۳۸۸)	اهمیت رابطه با پدر در دختران ۹ ـ ۷ ساله برای آشنایی دختر با مفاهیم جنس، جنسیت، تفاوت‌های دو جنس و نقش‌ها و فعالیت‌های آن‌ها؛ چون پدر اولین جنس مقابلی است که دختر با او ارتباط دارد و نحوه تعامل‌شان بر چگونگی نگرش و تعامل دختر با مردان تأثیر دارد.
اکبرنژاد (۱۳۹۰)	فقدان پدر موجب آسیب‌پذیری و شکنندگی دختر، بروز رفتارهای پرخاشگرانه و ایجاد اختلال در شکل‌گیری و تحول نقش زنانه می‌شود.
سیدموسوی و همکاران (۱۳۹۴)	چگونگی رابطه والدین با دختران تأثیر بسیاری در سازش‌یافتگی روان‌شناختی آن‌ها در بزرگسالی دارد، ولی نقش پدران بارزتر و رابطه عاطفی صمیمی با پدر، سِپَری در برابر تنش و استرس دختر است.
کاظمیان و کریمی (۱۳۹۷)	بین چگونگی رابطه والدین با فرزندان و هویت‌یابی اجتماعی رابطه وجود دارد و پدر نقش مهم‌تر و پیش‌بینی‌کننده‌تری در این موضوع دارد.
استاد آقا و همکاران (۱۳۹۷)	ارتباط با پدر یک پیش‌بینی‌کننده قوی برای بهزیستی روانی، پیشرفت تحصیلی و هویت‌یابی نوجوانان است.

رئوف ملایری، بهشتی، اسکندری و عباس پور (۱۴۰۰)	خانواده و مدرسه دو عامل مهم شکل گیری هویت هستند و عدم ارضای نیازها از سوی خانواده احتمال گرایش دختران به ایجاد رابطه با جنس مقابل را افزایش می‌دهد. اگر پدر نقش پدرانه خود را ایفا نکند، برای مثال منفعل باشد و در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت فعال نداشته باشد، دختر در تعامل با مردان مشکل خواهد داشت. خانواده و مدرسه نقش تعاملی در هویت یابی دارند.
نفیسی‌راد (۱۴۰۰)	نوجوانان به دنبال ارتباط بیرون از خانه، دوست‌یابی و هویت‌یابی هستند. ارتباط با جنس مقابل و تأمین نیازهای عاطفی در این دوره اهمیت و معنا می‌یابد. معیارهای انتخاب و ارتباط با مردان و انتظارات از آن‌ها بر اساس نقش الگویی پدر تعیین و تعریف می‌شود.
درتاج (۱۴۰۰)	پدر قوی، دختر مستقل و هویت‌یافته و پدر بی‌محبت، دختری مضطرب و آشفته و تأمین محبت از راه‌های نادرست را به وجود می‌آورد. همچنین پدر بی‌خیال، دختر دارای اختلال روانی و پدر کنترل‌کننده و تندخو، دختری ترسو، پنهانکار و بی‌اعتماد به دیگران را به وجود می‌آورد.
عابدی و عمویی (۱۴۰۲)	دختران نسبت به پسران بحران هویت بیشتری را تجربه می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

چگونگی تعامل پدر با مادر خانواده و دخترش، موجب آشنایی دختر با نقش‌های خود به عنوان همسر و مادر در آینده و آمادگی او برای پذیرش این نقش‌ها می‌شود. رابطه قوی و خوبی مردان با همسر و دختران خود و ارضای صحیح نیازهای عاطفی آن‌ها، زنان و دختران را به موجوداتی دوست‌داشتنی و با عزت‌نفس تبدیل می‌کند و این موضوع موجب می‌شود آن‌ها کمتر درگیر روابط عاطفی پرخطر و بی‌ثمر شوند و یا اینکه وابستگی افراطی یا چسبندگی عاطفی نخواهند داشت. با توجه به اینکه دختران نوجوان در آیینه ذهن، خود را زن بالغی تصور می‌کنند، واکنش و رفتار پدر به ظاهر جسمانی و رفتار دخترش تأثیر مهمی بر میزان رضایت او از جنسیت و تصویر بدنی‌اش دارد. برای پاسخگویی به سؤالات مطرح‌شده

در این فراتحلیل، ده پژوهش انجام‌شده مرتبط با موضوع پژوهش مورد فراتحلیل قرار گرفت و نتایج زیر به دست آمد:

۱. اهمیت نقش پدر در هویت‌یابی دختر بیشتر از مادر است. در تبیین این موضوع باید گفت:

الف) اولین مردی که دختر به او ابراز علاقه می‌کند، پدر است. پاسخی که پدر به ابراز علاقه دختر خود می‌دهد، برای رشد جنسی سالم او بسیار حیاتی است. پژوهش‌های روان‌شناختی (برای مثال پرهیزکار و همکاران، ۱۳۸۸؛ سید موسوی و همکاران، ۱۳۹۴ و کاظمیان و کریمی، ۱۳۹۷) نشان داده است دخترانی که در خانه مورد حمایت عاطفی پدر قرار می‌گیرند، در ارتباط با جنس مقابل دچار تصمیم‌های سطحی و زودگذر نمی‌شوند و در انتخاب‌های خود کمتر درگیر احساسات آنی می‌شوند.

ب) رفتار و اعمال پدر با دختر، آینده او را تعیین می‌کند؛ زیرا نگرش دختر به جنس مقابل بر اساس رفتار پدرش با او و با مادرش شکل می‌گیرد و این نگرش بر خوش‌بینی به ازدواج و سلامت روانی دختر تأثیر غیر قابل انکاری دارد (پاکدامن و همکاران، ۱۳۸۸).

ج) اقتدار پدرانه حس امنیت و استقلالی برای دختران فراهم می‌کند که او را حامی مهربان و صمیمی بدانند. این موضوع سبب می‌شود دختر نگرش مثبتی به خانواده، مردان و آینده داشته باشد؛ با وجود اینکه مادر نیز نقش ارزشمندی در تربیت و هویت‌یابی فرزندان دارد (کاظمیان و کریمی، ۱۳۹۷).

د) زنان موفق در کودکی و نوجوانی پدرانی داشته‌اند که استعداد و احساسات مربوط به جذابیت و دوست‌داشتنی بودن را در آن‌ها پرورش داده‌اند. این دختران در سال‌های کودکی و نوجوانی همواره از سوی پدرشان مورد احترام بوده و عزت نفس‌شان تقویت شده است (همان).

ه) دخترانی که با پدر خود مشکل دارند، دچار سندرم «مسئله» با پدر می‌شوند که این دختران رفتارهای آسیب‌زایی را در ارتباط با جنس مقابل از خود نشان می‌دهند؛ مانند ارتباطات خارج از عرف متعدد، ارتباط با مردان مسن و چسبندگی در روابط که می‌خواهند از این طریق خلأهای عاطفی به جا مانده از پدر را پر کنند (درتاج، ۱۴۰۰).

۲. فقدان پدر یا فقدان عاطفی و انتزاعی پدر آسیب‌زاست.

الف) تأثیر پدرانِ بی‌محبت، پدرانِ بی‌خیال و پدرانِ سخت‌گیر و خشن که تنها سایه‌ای از آن‌ها در خانواده دیده می‌شود، تنها بر روی همسر نیست؛ بلکه تأثیر پایداری بر زندگی عاطفی فرزندان دارند. برای مثال عدم محبت و عشق به فرزندان، موجب بروز اضطراب دائمی در دختر می‌شود که او برای به دست آوردن محبت به هر دری بزند، هر چیزی را تحمل کند و حتی شخصیت مهرطلب پیدا کند. پدرِ کنترل‌گر، دخترِ پنهان‌کار و بی‌اعتمادی را پرورش می‌دهد که نمی‌تواند با صراحت با دیگران و به‌ویژه جنس مقابل روبه‌رو شود و همواره به دنبال یک منجی است (نفیسی‌راد، ۱۴۰۰).

ب) طبق نظر فروید، در دوران کودکی و نوجوانی هیچ نیازی سودمندتر از نیاز به حمایت و مراقبت پدر از فرزند در برابر سه خطر عمده: «خطر جهان بیرون»، «امیال پرخاشگرانه و خیال‌بافی‌های اضطراب‌آمیز کودک» و «مادری که با دلسوزی غیرمنطقی موجب دلبستگی و عدم استقلال فرزند می‌شود»، نیست (اکبرنژاد، ۱۳۹۰).

ج) دختران فاقد پدر اغلب در مواجهه با مشکلات آسیب‌پذیر و شکننده هستند. رفتارهای پرخاشگرانه دختران در بازی با عروسک ممکن است انعکاس تعارض آن‌ها با پدر باشد و علائمی همچون ناسازگاری مداوم در مدرسه و رفتارهای احساسی نیز در بین دختران فاقد پدر مشاهده می‌شود. چنین رفتارهایی ممکن است تجلی کمبود برقراری رابطه معنادار با یک مرد بالغ در محیط زندگی خانوادگی باشد (دهقان‌پور و صمصامی، ۱۳۹۷).

۳. کیفیت رابطه اعضای خانواده با هم یعنی پدر با مادر و پدر با دختر در هویت‌یابی دختر تأثیر دارد:

دختران دارای بحران هویت، رابطه ضعیف‌تری با پدر و مادر خود دارند. با توجه به اینکه مادر و پدر به صورت اشتراکی در تربیت فرزند نقش دارند، با هسته‌ای شدن خانواده و اشتغال زنان، پدر می‌تواند نقش‌های خاص، ویژه و مستقلی نیز داشته باشد.

الف) مشارکت پدر در تربیت همانند مشارکت مادر تأثیر بارزی بر تحول کودک دارد، ولی در دسترس بودن پدر، صمیمیت و الگو بودن پدر حمایت روانی ـ عاطفی خاصی برای فرزند دختر فراهم می‌کند.

ب) روابط پدر با فرزند از روابط مادر ـ فرزند می‌تواند مجزا و متمایز باشد. برای مثال پدر فرزند را بیشتر برای رقابت و مستقل بودن تشویق و زمان بیشتری را صرف بازی و تعامل‌های برانگیزاننده جسمانی می‌کند. بنابراین پدر می‌تواند در رشد برخی جنبه‌های تحول کودک نقش مهم‌تری از مادر داشته باشد.

ج) مشارکت پدر در تربیت فرزندان و کمک در امور منزل، بر رضایت از نقش مادری و سلامت مادر تأثیر دارد که می‌تواند غیرمستقیم بر بهداشت روانی کودک تاثیر بگذارد (فلوری، ۲۰۰۵).

د) والدین نوجوانانی که هویت موفق دارند، استقلال نوجوانان‌شان را تشویق و کنترل متعادلی را در مورد آن‌ها اعمال کرده‌اند، اما والدین با هویت سردرگم و دنباله‌رو از شیوه‌های فرزندپروری غیر ثابت و یا کنترل بیش از حد استفاده کرده‌اند (آدامز، ۱۹۹۸).

۴. دختران نسبت به پسران بحران هویت بیشتری را تجربه می‌کنند. این موضوع می‌تواند ناشی از موارد زیر باشد:

الف) پسران زودتر از دختران در زمینه عقیدتی و بین‌فردی به هویت دست می‌یابند (رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۴).

ب) با توجه به اینکه هویت و به‌ویژه هویت اجتماعی نشأت گرفته از پایگاهی است که فرد در جامعه کسب کرده است و از آنجایی که در جامعه ما جایگاه اجتماعی پدر معمولاً تعریفی مشخص‌تر و معین‌تر از پایگاه اجتماعی مادر دارد؛ از این‌رو ممکن است دختران بحران بیشتری را تجربه کنند (مروتی و همکاران، ۱۳۹۴).

ج) دختران روحیه لطیف‌تر و حساس‌تری دارند؛ از این‌رو نسبت به مشکلات و مسائل واکنش‌های شدیدتری از خود نشان می‌دهند.

پدرانی که با دختر خود همراه و همدل هستند، برای آن‌ها وقت می‌گذارند و به نیازهای اجتماعی ـ روانی آن‌ها اهمیت می‌دهند، دخترانی خودکفا و مستقل، شجاع و قوی و هویت‌یافته تربیت می‌کنند که در تعامل با جامعه و به‌ویژه مردان به جای تصمیم‌های سطحی و زودگذر می‌توانند با انتخاب‌های منطقی و عاقلانه روابطی سازنده و کارآمد با جامعه و همسر خود داشته باشند. پدری که نقش الگویی و حمایتی خود از دخترش را به درستی انجام نمی‌دهد، آسیب زیادی به شخصیت و هویت او وارد می‌کنند و فرایند رشد

طبیعی او را برای تعامل با دیگران و به‌ویژه جنس مقابل به خطر می‌اندازد. بدیهی است که این شکل از تعامل موجب اختلال روانی می‌شود و دختر را به فردی تبدیل می‌کند که باید بخشی از عمر خود را صرف بازپس‌گیری جنسیت خود نماید.

در مجموع باید اذعان کرد یکی از نقش‌های جنسیتی که در تحکیم خانواده و هویت‌یابی فرزندان و به‌ویژه دختران ممتاز است، نقش پدر است. پدر به عنوان اولین جنس مقابل برای دختر، نخستین الگوی جنسیتی است که از او چگونگی تعامل با مردها، ایفای نقش در قالب دختر و مادر، پذیرش خود و دستیابی به سلامت روان را می‌آموزد. از دیدگاه روان‌شناسی تحولی، پدران در سال‌های اولیه کودکی الگویی برای همانندسازی در اوایل نوجوانی، تأمین‌کننده نیازهای عاطفی، کمک به شکل‌گیری دلبستگی، شکل‌گیری هویت جنسی و در اواخر نوجوانی و جوانی نقش مهمی در اجتماعی شدن، تشکیل منظومه انتظارات از جنس مقابل و تحکیم هویت برای دختران را دارند. باید پذیرفت یکی از نقشی‌های جنسیتی که در تحکیم خانواده و هویت‌یابی فرزندان و به‌ویژه دختران نقش ممتازی دارد، نقش پدری است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. اکبرنژاد، محمد (۱۳۹۰)، آموزش و پرورش ایتام (تأملی بر تألمی بزرگ)، تهران: انتشارات ورای دانش.

۲. انجمن روان‌شناسی آمریکا (۱۳۹۱)، فرهنگ توصیفی انجمن روان‌شناسی آمریکا، گروه مترجمان، تهران: انتشارات ارس.

۳. برک، لورا (۱۳۹۸)، روان‌شناسی رشد (از نوجوانی تا پیری)، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: انتشارات ارسباران.

۴. بورنشتین، مایکل، لاری هجز، جولیان هیگنز و هانا روتشتین (۱۳۹۱)، راهنمای ویرایش دوم نرم‌افزار جامع فراتحلیل، ترجمه علی دلاور و کامران گنجی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

۵. پاکدامن، شهلا، علیرضا کاکاوند و سعید قنبری (۱۳۸۸)، «کیفیت دلبستگی و مشکلات رفتاری ـ هیجانی در نوجوانان: بررسی نقش پدران»، فصلنامه روان‌شناسی کاربردی، سال سوم، ش۲، ص۹۳ ـ ۸۲.

۶. پرهیزگار، آذردخت، علیرضا محمدنیا و شهناز محمدی (۱۳۸۸)، «مقایسه کیفیت رابطه والد ـ فرزند در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی»، فصلنامه روان‌شناسی کاربردی، سال ۳، ش۲، ص۹۲ ـ ۸۲.

۷. خواجه نوری، بیژن، مهری مرادخانی، الهام شیردل و شهناز براتی (۱۳۹۵)، «بررسی رابطه هویت اجتماعی و سبک فرزندپروری مادران شهر ایلام»، مجله جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۷، ش۶۳، ص۱۴ ـ ۱.

۸. دهقان‌پور، فاطمه و زینب صمصامی (۱۳۹۷)، «جایگاه خانواده در تحول و شکل‌گیری هویت فرزندان»، اولین همایش ملی هویت کودکان ایرانی اسلامی در دوره پیش‌دبستانی، یزد.

۹. رئوف، مریم، سعید بهشتی، حسین اسکندری و عباس عباس‌پور (۱۳۹۷)، «نقش خانواه و مدرسه در شکل‌گیری هویت جنسی دختران»، فصلنامه آموزش بهداشت و ارتقای سلامت ایران، سال دوم، ش۳، ص۳۱۱ ـ ۳۰۲.

۱۰. سیدموسوی، پریساسادات، محمدعلی مظاهری و سعید قنبری (۱۳۹۴)، «ویژگی‌های روان‌سنجی پرسش‌نامه‌های پذیرش و طرد والدین و شریک صمیمی در دانشجویان»، مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، سال ۲۱، ش۴، ص۳۳۷ ـ ۳۲۷.

۱۱. کاظمیان، سمیّه و مریم کریمی (۱۳۹۷)، «رابطه هویت اجتماعی با کیفیت روابط والد ـ فرزندی در بین دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه: بررسی مقایسه‌ای نقش پدران و مادران»، فصلنامه فرهنگ مشاور و روان‌درمانی، سال ۹، ش۳۴، ص۱۱۸ ـ ۱۰۳.

۱۲. مروتی، سهراب، حسن آئینه و ماشاءالله سلیمانی (۱۳۹۴)، «رابطه دین‌داری و شناخت خود با شکل‌گیری هویت دینی»، اولین همایش ملی تربیت دینی راهی به سوی تعالی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میبد.

۱۳. موسوی، اشرف السادات (۱۳۸۲)، خانواده‌درمانی کاربردی با رویکرد سیستمی، چاپ سوم، تهران: انتشارات دانشگاه الزهرا.

۱۴. نفیسی‌راد، معصومه (۱۴۰۰)، «نقش تربیتی پدر در هویت‌یابی دختران»، مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، سال چهارم، ش۸، ص۱۳۸ ـ ۱۱۷.
۱۵. یعقوبی، ابوالقاسم و اکبر محمدزاده (۱۳۹۶)، «پیش‌بینی هویت‌گرایی ملی و دینی بر اساس سبک‌های هویتی»، مجله پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، سال ۷، ش۲۶، ص۹۶ ـ ۷۹.

ب) منابع لاتین

1. Adams, G (1998), Objective measure of Identity of status, amnual on theory and test contraction, unpublised manuscript university of Guelph.
2. Chen, Guo (2022), The Role of parents in their childrens Gender Identity, Atlantis Press, SARL.
3. Floui, E (2005), Fathering, child outcomes, chiches ter, west susdex: Jhon wiley, sons.
4. Kimmel, m (1997), In toward a view psychology of gender. Ecls, Mary gender and sar divis.
5. Ostadagha, M; Juharir, R; Kazaei, M; Dokoshkani (2016), How Important are Iranian fathers to their adolescent, s lifes. 2nd International conference on managment and humanities.
6. https://old.atiyeonline.ir/news/46831.